

А. П. Гірман, кандидат політичних наук,
доцент кафедри економіки
та соціально-трудових відносин
Університету митної справи та фінансів

ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглянуто проблеми забезпечення внутрішньополітичної безпеки країни, пов'язані із соціальною сферою. Наведено схему та характеристику складових національної безпеки. Визначено основні загрози соціальній безпеці країни, а також розраховано кількісні показники соціальної безпеки за статичними даними останніх років.

Ключові слова: соціальні загрози; соціальна безпека; суспільна нестабільність; якість життя; індикатори загроз соціальної безпеки; соціальний захист.

The article presents the problem of ensuring the political security of the country, which are connected with the social sphere. The deficit in social security threatens the loss of social norms, the growth of intolerance, extremism and violence in society. This, in turn, has negative consequences for social well-being of people, reduces the efficiency of the entire economic system.

The purpose of the study is to assess the state of the components of social security of Ukraine in modern conditions and development of recommendations aimed at ensuring human development. The author used a set of scientific and special methods of cognition: theoretical synthesis, grouping, comparison, analysis and synthesis, mathematical methods.

The provided scheme and characteristic constituents of national security. The author defines the main threats of social security of the country and a number of indicators as tools for assessing a security level. Calculated quantitative indicators of social security on the basis of statistical data for the last five years.

The author emphasizes that in Ukraine it is expedient to develop and implement a variety of programs and projects aimed at improving social security. Must be a constant active search, evaluation and selection of existing socio-economic mechanisms for wide application, as well as search and implementation of methods of activation of creative potential of citizens to improve social safety and acceleration of social development.

Key words: social threat; social security; social instability; quality of life; indicators of threats to social safety; social protection.

Постановка проблеми. Головною сферою, в якій виконуються завдання забезпечення внутрішньополітичної безпеки, є соціальна сфера. Саме недостатнє забезпечення гідного рівня життям населення в усіх країнах викликає соціальну напруженість, порушення громадського спокою, а в деяких випадках серйозно загрожує внутрішньополітичній безпеці. Дефіцит соціальної безпеки може призвести до втрати соціальних норми, зростання нетерпимості, екстремізму та насильства

© А. П. Гірман, 2017

в суспільстві. Це, своєю чергою, знижує ефективність функціонування економічної системи, має серйозні негативні наслідки для здоров'я, добробуту та соціального самопочуття людей. Загострення соціальних суперечностей дозволяє розглядати соціальну безпеку як невід'ємну складову національної безпеки України, яка перебуває в єдності з економічною, політичною, інформаційною та екологічною безпекою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціальної безпеки в останні десятиліття розглядали такі науковці, як А. Б. Асадулаєв, В. А. Скуратівський, В. П. Трошинський, П. К. Ситник, В. І. Куценко, В. П. Удовиченко, О. М. Ляшенко, І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, О. Ф. Новікова та інші [1–6].

Вивчаючи питання загрози безпеці, науковці багато уваги приділяють національним, економічним, екологічним проблемам, проте питання, що стосуються соціальної безпеки, розкриті недостатньо і потребують належної уваги.

Мета статті – оцінювання стану складових соціальної безпеки України за сучасних умов та розробка рекомендацій, спрямованих над її забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Декларація про державний суверенітет України розглядає соціальну безпеку країни як стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи і суспільства в цілому від зовнішніх та внутрішніх загроз. Вона забезпечується в процесі суспільних перетворень, зокрема соціальних відносин, і залежить від соціально-економічного розвитку, наявності людських, матеріальних, природних ресурсів. Основними складовими соціальної сфери, через які виявляється рівень соціальної безпеки, є добробут, доходи населення, оплата праці, стан здоров'я, зайнятість, демографічна ситуація, соціально-класова диференціація, соціальний захист, пенсійне забезпечення тощо.

Схематично соціальну безпеку як складову національної безпеки можна подати у вигляді схеми (рис. 1) та визначити низку факторів впливу.

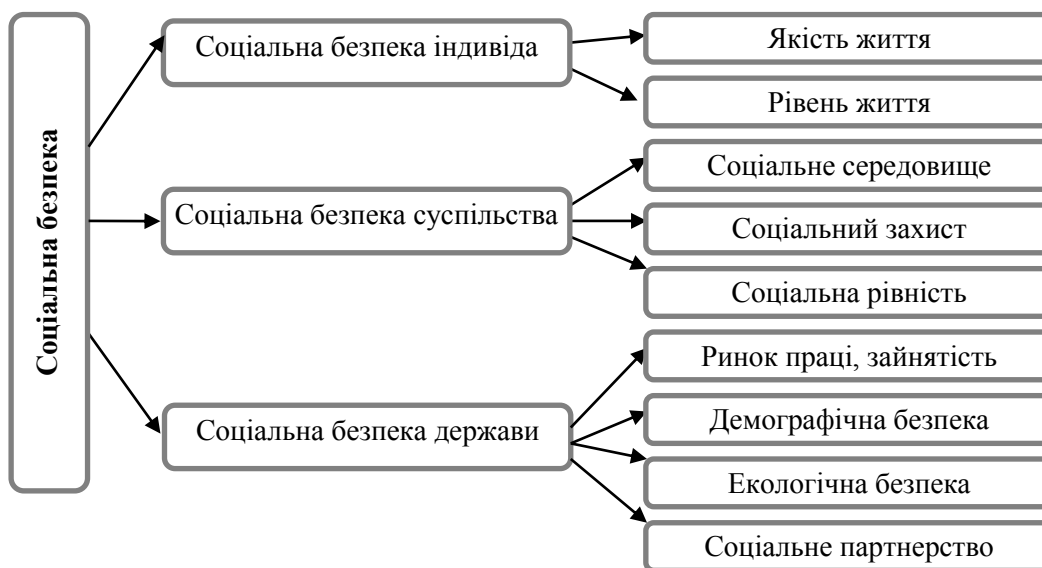

Рис. 1. Соціальна безпека та її складові у системі національної безпеки України

Загрози соціальній безпеці України спричиняють соціальні аномалії. Йдеться про значне соціальне розшарування, зuboжіння широких верств населення, відсутність розвитку трудового потенціалу суспільства. Слід зауважити, що найбільш небезпечними є соціальні суперечності, що виникають усередині соціальної системи, але не всі, а лише ті з них, щось призводять до соціального конфлікту: низький рівень життєвості та соціальної захищеності значної частки населення; наявність великої кількості громадян працездатного віку, не зайнятих економічно активною діяльністю; низький рівень охорони здоров'я; тенденції моральної та духовної деградації в суспільстві; неконтрольовані міграційні процеси в країні тощо. Тобто все, що знижує якість життя людини, завдає шкоди суспільству в цілому, і є саме тими впливовими умовами, які загрожують соціальній безпеці.

Існує пряма залежність поміж показником соціальної стабільності суспільства та рівнем соціальної безпеки. Порушення соціальної стабільності суспільства зазвичай призводить до підвищення соціальної небезпеки. Джерелами загрози можуть бути криміналізація у суспільстві, наркоманія, алкоголізм, скорочення тривалості життя, погіршення медичного обслуговування та охорони здоров'я, низький рівень освіти і соціальної захищеності. Ці загрози, як правило, спричинені низькою ефективністю та якістю державного управління соціальними процесами. Однак соціальна безпека не може бути гарантована лише діями офіційних і неофіційних владних інститутів. Вона, зокрема, вимагає сприятливих соціально-економічних умов. Серед них найважливіше – подолання соціально-економічної кризи, яка виявилась досить затяжним і болючим явищем.

Нині Законом України “Про основи національної безпеки України” визначено основні напрями державної політики щодо соціальної сфери, а саме: істотне посилення соціальної складової економічної політики, реальне підвищення життєвого рівня населення передусім на основі піднесення вартості оплати праці, своєчасної виплати заробітної плати та гарантованих законом соціальних виплат, посилення цільової спрямованості матеріальної підтримки, зниження рівня безробіття; створення умов для подолання бідності та надмірного майнового розшарування в суспільстві; збереження та зміцнення демографічного і трудових потенціалів країни; подолання кризових демографічних процесів; створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного і духовного здоров'я, ліквідація алкоголізму, наркоманії, інших негативних явищ; ліквідація бездоглядності, безпритульності та бродяжництва серед дітей і підлітків [7].

Реалізація всіх цих напрямів вимагає наявності певних критеріїв та інструментарію оцінювання соціальної безпеки [8]. Головним інструментарієм моніторингу факторів, що визначають ризики, є система показників, які дають комплексне уявлення про їхній фактичний рівень.

Отже, рівень соціальної безпеки держави оцінюють за значенням інтегрального індикатора соціальної безпеки, складовими якого є чотирнадцять часткових індикаторів (табл. 1). Слід звернути увагу, що сім із них є дестимуляторами (зростання їх фактичних значень стосовно попередніх періодів – негативний показник), а сім – стимуляторами, зростання фактичних значень яких – позитивна тенденція. Зазначені індикатори характеризують різні сторони рівня та якості життя, слугують засобом дослідження, прогнозування, регулювання, зіставлення у процесі соціально-економічного розвитку держави.

Перелік індикаторів і джерел вхідної інформації щодо соціальної безпеки

№ з/п	Найменування індикатора, од. виміру	Джерело інформації
1	2	3
1	Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами за місяць, нижчими від 75 % медіанного рівня загальних доходів, %	Статистичний збірник “Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)” (Держстат)
2	Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, рази	Експрес-випуск “Стан виплати заробітної плати” (Держстат); ЗУ “Про Державний бюджет України на відповідний рік”
3	Відношенням середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, рази	Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів (Держстат); ЗУ “Про Державний бюджет України на відповідний рік”
4	Співвідношення загальних доходів 10 % найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів), рази	Статистичний збірник “Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)” (Держстат)
5	Частка витрат на продовольчі товари у споживчих грошових витратах домогосподарств, %	Статистичний збірник “Соціальні індикатори рівня життя населення” (Держстат)
6	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров’я, відсотки ВВП	Виконання зведеного і державного бюджетів (Мінфін); експрес-випуск “Валовий внутрішній продукт” (Держстат)
7	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, % ВВП	Виконання зведеного і державного бюджетів (Мінфін); експрес-випуск “Валовий внутрішній продукт” (Держстат)
8	Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. населення	Статистичний збірник “Соціальні індикатори рівня життя населення” (Держстат)
9	Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. населення	Статистичний збірник “Соціальні індикатори рівня життя населення” (Держстат)
10	Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, % до загальної чисельності постійного населення у віці 6–7 років	Статистичний бюлетень “Загальноосвітні навчальні заклади України” (Держстат)
11	Сума несплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року, %	Експрес-випуск “Стан виплати заробітної плати” (Держстат); експрес-випуск “Кількість, робочий час та оплата праці найманих працівників” (Держстат)

1	2	3
12	Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. осіб)	Статистичний збірник “Соціальні індикатори рівня життя населення” (Держстат)
13	Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років, % населення відповідної вікової групи	Статистичний щорічник України, розділ “Зайнятість населення” (Держстат)
14	Відношення середньої вартості 1 м ² загальної площі житла до середньомісячної заробітної плати, рази	Експрес-випуск “Кількість, робочий час та оплата праці найманих працівників” (Держстат)

Джерело: адаптовано автором за [8–10].

Користуючись наведеними індикаторами та даними Державної служби статистики України, можна оцінити сучасний стан соціальної безпеки України.

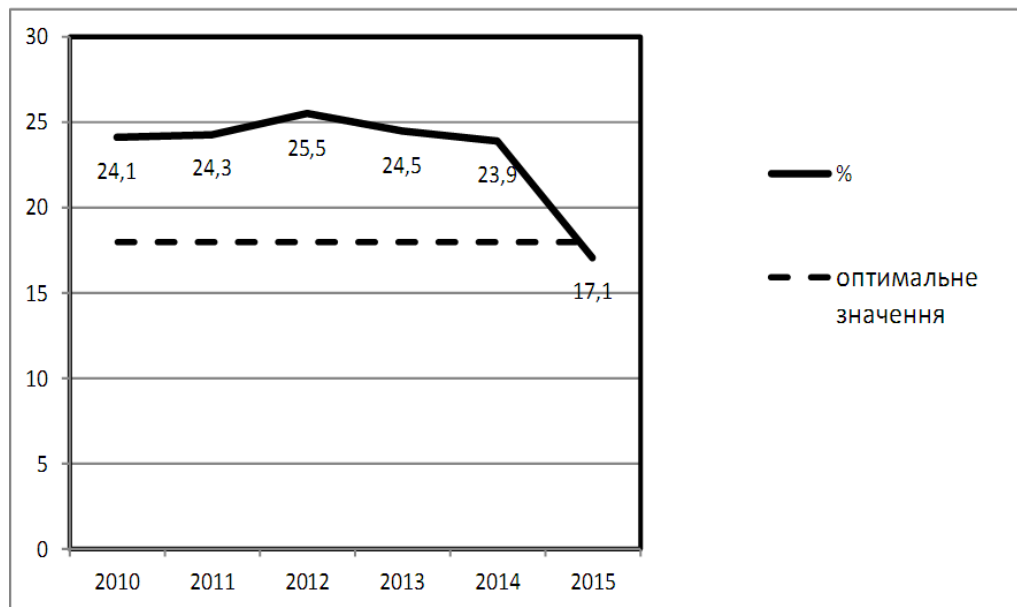

Рис. 2. Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами

Так, на графіку (рис. 2) видно, що рівень бідності в Україні перевищує оптимальне значення, хоча все ж має тенденцію до зниження.

Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму за період 2010–2015 рр. має нестабільну динаміку (рис. 3).

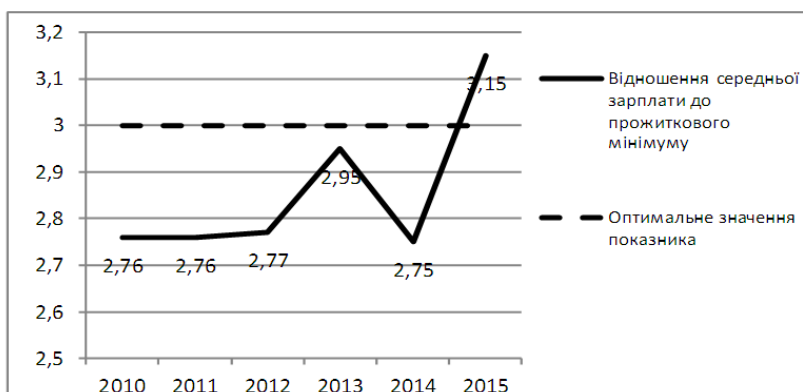

Рис. 3. Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу

Слід зазначити, що перевищення оптимального показника у 2015 р. не відображає реального рівня життя населенням країни, адже ціни зросли набагато більше, ніж середня зарплата та прожитковий мінімум. Індекс реальної заробітної плати у січні 2016 р. порівняно зі січнем 2015 р. становить 86,8 %. Отже значна частка населення перебуває на межі бідності. Вочевидь, таку ситуацію можна визначити як руйнацію соціальних умов життєдіяльності, якась безпосередньо визначає соціальну небезпеку.

Ще більше акцентує на такому висновку індикатор, що стосується відношенням мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму. Тут картина теж досить негативна, розрахункові показники щодо пенсійного забезпечення в Україні набувають усе більш небезпечного значення (рис. 4).

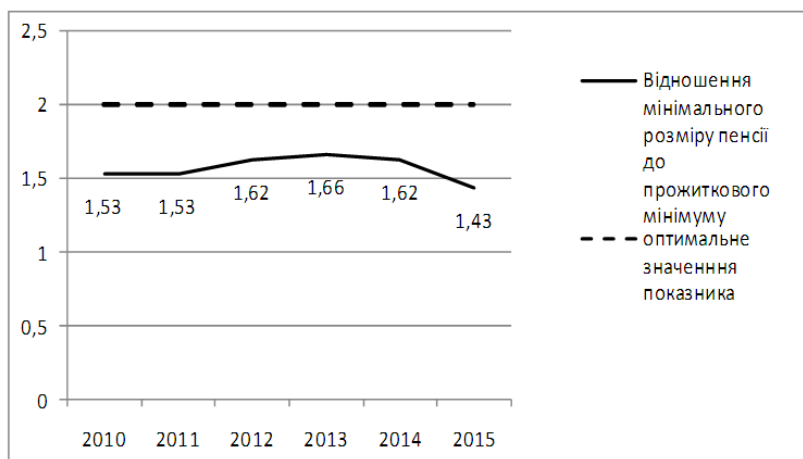

Рис. 4. Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність

Низький рівень соціального захисту, насамперед пенсійного, істотно скорочує середній термін тривалості життя. Сьогодні в Україні тільки кожен другий працівник доживає до пенсійного віку. Визначилась стійка тенденція скорочення чисельності населення, котре за роки незалежності зменшилось більш ніж на 2 млн осіб. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ, до 2050 р. населення України скоротиться до 35 млн. Це станеться за умови, якщо держава не змінить своєї стратегії соціального захисту та не застосує активних дій у цьому напрямі.

У сфері охорони здоров'я структура витрат також значною мірою деформована. Фінансування із суспільних джерел функціонує окремо від приватного, що створює фінансові бар'єри доступу населення до медичних послуг, особливо це стосується малозабезпечених верств населення. Основне навантаження за оплату медичних товарів та ліків несуть пересічні громадяни (рис. 5).

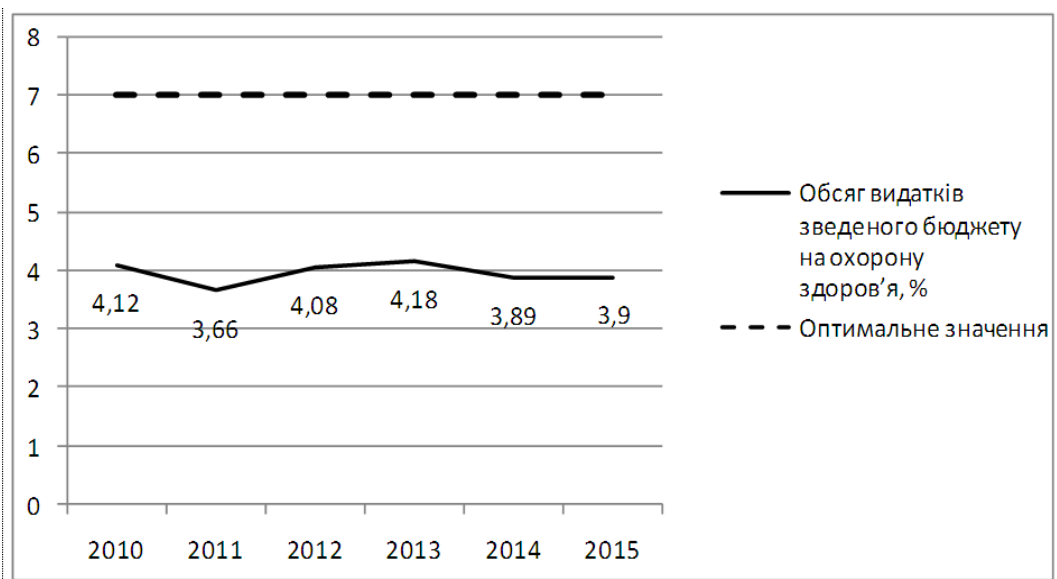

Рис. 5. Обсяг витратків зведеного бюджету на охорону здоров'я (витатки зведеного бюджету на охорону здоров'я млн грн / ВВП, млн грн \times 100 %)

Недостатні обсяги фінансування та нераціональне використання наявних фінансових ресурсів орієнтоване на утримання закладів охорони здоров'я, а не на задоволення потреб населення у наданні медичної допомоги. Це призвело до того, що сучасна система охорони здоров'я характеризується низькою якістю медичних послуг із відсутністю мотивації медичних кадрів до якісної праці. Як наслідок, середня очікувана тривалість життя (інтегральний показник здоров'я населення) від початку 90-х рр. скоротилася майже на 3 роки (з 70,54, до 67,6 років) і сьогодні є меншою порівняно із середньоєвропейськими показниками на 6,45 років, а з країнами Євросоюзу – на 10,39 років.

Крім того, над рівні та якості життя безпосередньо відбивається зростання криміналізації економіки і суспільства в цілому. Економічна небезпека загрожує людині не тільки з боку руйнації соціальних та економічних умов життєдіяльності, але і як пряма втрата майна з доходів внаслідок кримінальних дій. Насамперед це крадіжки, розбій, рекет, вимагання і шахрайство, які використовуються кримінальними елементами для привласнення майна і доходів громадян. Водночас у країні за останні два роки різко зросла кількість убивств, грабунків, квартирних крадіжок і викрадень автомобілів (рис. 6).

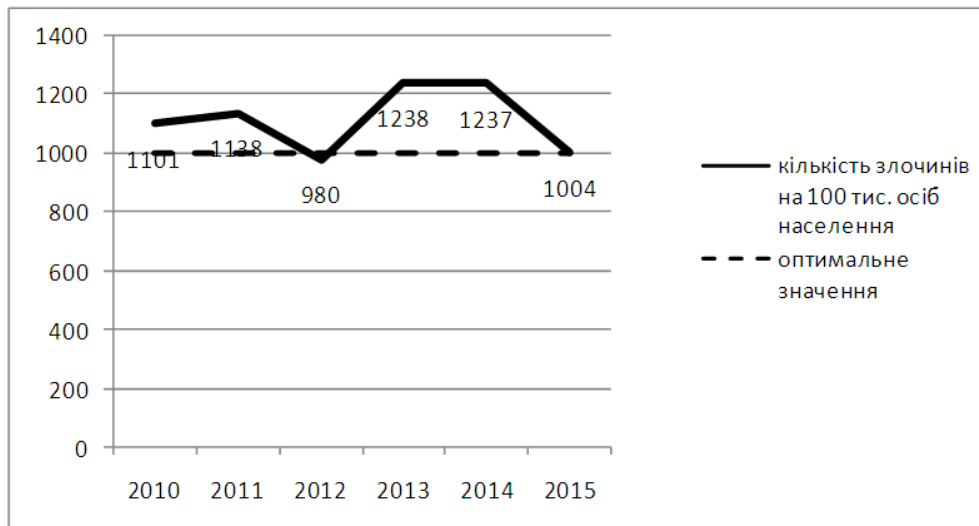

Рис. 6. Рівень злочинності в Україні (кількість злочинів на 100 тис. осіб населення)

Причинами сплеску рівня злочинності у 2013–2014 рр. найчастіше називають воєнний конфлікт над сході країни (хоча зброя розтеклася по країні ще з часів Майдану). І навіть позитивна динаміка 2015 р. не відображає реальної картини – на відміну від даних за 2013 р., у статистиці не враховані Крим і зайняті проросійськими сепаратистами частини Донецької і Луганської областей. Інакше показники були б ще вищими. Важливим фактором експерти називають і реформи в системі МВС. У правоохоронних органах почався банальний кадровий голод. Попереджати і розслідувати злочини просто нікому.

З огляду на викладене можна стверджувати, що ознаки суспільної нестабільності посилюються. Пересічному громадянину все важче реалізувати власний потенціал в економічній, соціальній, політичній і духовній сферах життя, що, своєю чергою, відбивається на масовій міграції населення за кордони країни в пошуках джерел доходів. Адже в Україні забезпечити себе і свою сім'ю гідними доходами на існування стає все важче.

Усі наведені факти свідчать про те, що наразі стан соціальної безпеки характеризується низьким рівнем: недостатня якість життя громадян, несформованість середнього класу; значна частка населення, яке живе за межею бідності, поглиблення демографічної кризи, скорочення тривалості життя, старіння населення. Крім того, економічні показники підтверджують високий рівень безробіття.

Аналіз визначених індикаторів за статистичними даними дає можливість застосувати рівняння розрахунку кількісного показника соціальної безпеки [11]:

$$SS_t = 0,65 \times \frac{(Lb_t - D_t)}{D_t} + 0,45 \times \frac{(Im_t - Em_t)}{Em_t} + 0,55 \times \frac{Aw_t}{Rt_t} - 0,45 \times \frac{Ct_t}{GDP_t} - 0,35 \times \frac{Rt_t}{GDP_t} - 0,45 \times \frac{Cf_t}{Ct_t} - 0,40 \times Un_t \quad (1)$$

де $\frac{(Lb_t - D_t)}{D_t}$ – складова, що характеризує співвідношення народжуваності і смертності;

$\frac{(Im_t - Em_t)}{Em_t}$ – складова, що характеризує ситуацію щодо зовнішньої міграції в країні;

$\frac{Aw_t}{Rt_t}$ – складова, що характеризує частку заробітної плати в загальному доході людини;

$\frac{Ct_t}{GDP_t}$ – складова, що характеризує відношення витрат на душу населення до ВВП;

$\frac{Rt_t}{GDP_t}$ – складова, що характеризує відношення доходу на душу населення до ВВП;

$\frac{Cf_t}{Ct_t}$ – складова, що характеризує частку витрат на споживання у загальних витратах;

Un_t – складова, що характеризує безробіття за методологією МОП і визначає частку безробітних у загальній чисельності економічно активного населення (рівень безробіття). Чим нижчий цей показник, тим краща ситуація на ринку праці.

Розрахунок індикаторів соціальної безпеки в Україні за показниками 2010–2015 рр.:

$$SS_{2010} = 0,65 * \frac{(497689 - 698235)}{698235} + 0,45 * \frac{(30810 - 14677)}{14677} + 0,55 * \frac{2239}{1528,9} - 0,45 * \frac{24048}{24429} - 0,35 * \frac{24048}{24429} - 0,45 * \frac{1585}{2239} - 0,40 * 8,1 = -3,23 \quad (2)$$

$$SS_{2011} = 0,65 * \frac{(502595 - 664588)}{664588} + 0,45 * \frac{(31684 - 14588)}{14588} + 0,55 * \frac{2633}{1770,8} - 0,45 * \frac{27435}{29519} - 0,35 * \frac{27435}{29519} - 0,45 * \frac{1774}{2633} - 0,40 * 7,9 = -3,02 \quad (3)$$

$$SS_{2012} = 0,65 * \frac{(520704 - 663139)}{663139} + 0,45 * \frac{(76361 - 14517)}{14517} + 0,55 * \frac{3026}{1994,3} - 0,45 * \frac{30959}{32002} - 0,35 * \frac{30959}{32002} - 0,45 * \frac{1800}{3026} - 0,40 * 7,5 = -1,4 \quad (4)$$

$$SS_{2012} = 0,65 \cdot \frac{(503656 - 662368)}{662368} + 0,45 \cdot \frac{(54100 - 22187)}{22187} + 0,55 \cdot \frac{3265}{2180,6} - 0,45 \cdot \frac{33707}{33473} - 0,35 \cdot \frac{33707}{33473} - 0,45 \cdot \frac{1914}{3265} - 0,40 \cdot 7,2 = -2,63 \quad (5)$$

$$SS_{2014} = 0,65 \cdot \frac{(465893 - 632667)}{632667} + 0,45 \cdot \frac{(12600 - 12090)}{12090} + 0,55 \cdot \frac{3480}{2308,4} - 0,45 \cdot \frac{33838}{36435} - 0,35 \cdot \frac{33838}{36435} - 0,45 \cdot \frac{2101}{3480} - 0,40 \cdot 9,3 = -4,05 \quad (6)$$

$$SS_{2015} = 0,65 \cdot \frac{(62353 - 105032)}{105032} + 0,45 \cdot \frac{(533278 - 519045)}{519045} + 0,55 \cdot \frac{4195}{1330} - 0,45 \cdot \frac{39633}{37435} - 0,35 \cdot \frac{39633}{37435} - 0,45 \cdot \frac{2203}{3560} - 0,40 \cdot 9,5 = -5,1 \quad (7)$$

Згідно з розрахунками встановлено, що на кінець 2012 р. спостерігалось незначне покращання стану соціальної безпеки України. Зокрема, позитивну динаміку продемонструвало скорочення частки населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами, нижчими від прожиткового мінімуму (тобто зниження рівня бідності населення); зростання рівня зайнятості населення; зростання видатків Зведеного бюджету на освіту, охорону здоров'я і соціальний захист та соціальне забезпечення тощо.

Значне зниженням рівня соціальної небезпеки упродовж 2014–2015 рр. очевидно пояснюється складною ситуацією над сході України. Країна перебуває у соціальній небезпеці. Це, звичайно, відображається як на стані економіки, так і на якості життя громадян нашої держави.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підвищенню ефективності процесу гарантування соціальної безпеки сприятиме модернізація всієї системи суспільних відносин, які б адекватно відповідали новим потребам людей та можливостям їх реалізації. Слід розробити стратегію забезпечення соціальної безпеки, тактику і заходи, адекватні ризикам і потребам сучасного суспільства.

Щодо подальшого розгляду можливостей соціально-економічного та політичного розвитку держави, то досвід розвинених країн засвідчує, що існують основоположні соціально-політичні принципи для сталого розвитку держави, яких треба дотримуватись, узгоджуючи їх із національними особливостями соціально-економічних та політичних відносин. До них можна віднести державне регулюванням соціально-трудова та ринкових відносин, соціальне партнерство, соціальну справедливість (перерозподіл суспільного продукту на користь непрацевдатних та нужденних), соціальну солідарність.

В Україні доцільно розробити та реалізувати різноманітні програми і проекти, спрямовані на підвищення соціальної безпеки. Має відбуватися постійний активний пошук, оцінювання та відбір для широкого застосування вже існуючих соціально-економічних механізмів, засобів та методів прискорення соціального розвитку; методичного та організаційного забезпечення робіт щодо соціальної експертизи важливих об'єктів, досліджень, розробок; пошук і впровадження практичних методів активізації креативного потенціалу громадян для підвищення соціальної безпеки та прискорення соціального розвитку.

Проблема соціальної безпеки та вироблення оптимальної стратегії її забезпечення у нерозривній єдності з євроінтеграційними та глобалізаційними орієнтирами потребує виважених наукових і політичних підходів. Саме тому до обговоренням проблем соціальної небезпеки суспільства і вироблення системних пропозицій важливо залучити якомога ширше коло фахівців – науковців, практиків, представників органів усіх гілок влади.

Список використаних джерел:

1. Асадулаев А. Б. Типология социально-экономической безопасности / А. Б. Асадулаев // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 4. – С. 91–92.
2. Державна політика в соціогуманітарній сфері : підручник / [авт. кол.: В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. – К. : НАДУ, 2010. – 284 с.
3. Куценко В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2011. – 656 с.
4. Ляшенко О. М. Забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах глобалізації / О. М. Ляшенко // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2007. – № 5. – С. 357–359.
5. Регіональний людський розвиток : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 45 с.
6. Соціальна безпека: теорія та українська практика : монографія / І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, О. Ф. Новікова та ін. ; за ред. І. Ф. Гнибіденка, А. М. Колота, В. В. Рогового. – К. : КНЕУ, 2006. – 292 с.
7. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Про затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. – № 1277. – Режим доступу : http://www.cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
9. Документи Державної служби статистики України [Електронний ресурс] : статистична інформація / Демографічна та соціальна інформація. – Режим доступу : http://ukrstat.org/operativ/menu/menu_r/rp.htm
10. Виконання зведеного і державного бюджетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>
11. Stavytskyu A. V. Analysis and modeling of the social security index in Ukraine, Lithuania, and scandinavian countries [Електронний ресурс] / A. V. Stavytskyu, O. V. Sado-venko // Ekonomika. – 2013. – Режим доступу : <http://www.zurnalai.vu.lt/ekonomika/article/view/2346>